

Вознюк О.В. Синергетичні засади викладання іноземних мов / О. В. Вознюк // Синергетика як інтегративна галузь знань : матеріали Другої Всеукр. наук. конф., Житомир, 22-23 черв. 2004 р. / ред. І. Г. Грабар. – Житомир, 2004. – 138 с.

О.В. Вознюк,
м. Житомир

СИНЕРГЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Синергетика як міждисциплінарна галузь знань допомагає осмислити багато проблемних аспектів досліджуваних предметів і явищ дійсності в силу того, що принципи їхньої актуалізації, сформульовані синергетикою, є універсальними [1]. Тому мову можна визначити як системно-синергетичне утворення, що характеризується певним набором синергетичних властивостей, таких як відкритість, системна цілісність, емерджентність, біфуркаційність, аттракторність, голограмність, потенційність, ймовірнісність і ін. Дані властивості є універсальними системоформуючими чинниками актуалізації мови і можуть виступати основними принципами побудови методики викладання іноземних мов.

Мова – цілісне утворення, що виявляє голографічний ефект (принцип "усі у всім"). Тому в мові порівняно обмежений обсяг тексту, що постає певною цілісною системною множиною є рівномірним усієї мові як цілісній системній множині. Відповідно, осягнення цілісного, хоча й обмеженого мовного простору в досконалості означає, у принципі, досконале володіння мовою в цілому. Як метафору можна навести випадок, коли, знаходячись у в'язниці, ув'язнений вивчив англійську мову за допомогою одного сонета Шекспіра. Зрозуміло, що англійська мова є незмірно більшою за обсягом та багатшою ніж мовний матеріал, поданий у сонеті, однак у даному випадку йдеться не про досконале володіння мовою у всіх її аспектах і розмаїтті (це неможливо), а про оволодіння її "системно-голограмною аурую", що іноді називають "духом мови", актуалізація якого реалізується на рівні мовних мислеформ, тобто на тім рівні, що залягає набагато нижче вербальних і екстравербальних засобів мови. Цей рівень є загальним для всіх мов, він складає деяке тотальне "підгрунття" мовних засобів вираження і прямо пов'язаний з таким поняттям, як "універсальний семантичний простір Усесвіту" (а також з універсальною мовою, що впливає з цього простору), концепція якого базується на наших дослідженнях, розробках В.В. Налімова, а також на численних уявленнях сучасних дослідників щодо універсального семантичного підгрунття світу. Так, відомий американський архітектор К. Александер створив спеціальну мову, де роль слова відіграють особливі просторові блоки, що відбивають властивості Всесвіту. Ідея універсальної символіки одержала розробку в сфері екзистенціальної філософії. Ж.-П. Сартр "універсальний ключ" до тлумачення символів знайшов у "психоаналізі предметів", що був розроблений Г. Башлярю. Це дало можливість з'ясувати "об'єктивну символіку" кожної речі, що формує деяку "сферу змістів". Даний висновок перегукується з типолого-універсалістським вченням В. Гумбольдта про діахронічні універсалії як наборі правил для деякої універсальної метамови граматики. Деякі лінгвісти вважають, що рано чи пізно спорідненість якщо не усіх, то більшості мов світу буде встановлена [2–7]

Системно-голограмний принцип володіння мовою передбачає, що освоєння мови і володіння мовою здійснюється на рівні деякого системоформуючого центру мови, "точки її зборки" (К. Кастанеда), що виступає деяким ймовірнісно-потенційним центром, навколо якого кристалізуються окремі аспекти і рівні мови. Так англійський докер 100 років тому у своєму спілкуванні активно використовував всего 300 лексичних одиниць (природно, маючи в пасиві на порядок більше слів). Виходить, цих 300 лексичних одиниць плюс відповідний граматико-синтаксичний "каркас" їх актуалізації (що в сукупності кристалізувало "дух" мови) дозволяло йому успішно існувати в комунікативному середовищі носіїв англійської мови, потенційно володіючи всією англійською мовою на основі всего 300 лексичних одиниць, що, таким чином, являють собою її ймовірнісно-потенційне ядро. Тобто, дані 300 слів виступають достатнім засобом потенційного володіння мовою в цілому, при цьому вони несуть у собі ймовірнісно-потенційне навантаження всього лексичного корпусу мови, відбиваючи його за принципом голограми. Крім того, зрозуміло, що ці 300 слів виражають хоча і досить специфічний, але найбільш уживаний шар англійської мови.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що вивчення іноземної мови має йти шляхом інтенсивним (усередину, до її глибинних витоків, функціонального ядра), а не екстенсивним (ушир, "розливаючись" у мовному океані, що налічує сотні і сотні тисяч лексичних, фонетичних, синтактико-граматичних і ін. одиниць мови). Це саме ми і прагнемо реалізувати у нашому апроксимально-аналітичному методі вивчення іноземних мов [8–21].

Відомо, що психологічний чинник є провідним у процесі будь-якого навчання. Тому важливим моментом у навчанні іноземної мови є робота не з мовою, а з людиною. Гармонійно розвинена, талановита особистість, що піднялась на творчий рівень діяльності, навчається набагато скоріше, ніж звичайна пересічна людини. Тому розвиток творчої особистості має бути головним пріоритетом будь-якої навчально-виховної технології.

Процес опанування рідною мовою реалізується на двох взаємозалежних рівнях – абстрактно-логічному й емоційно-практичному. Перший рівень пов'язаний з мовними знаннями та вміннями, другий – з базовим комунікативним *досвідом* реалізації цих знань та умінь, тобто із *системою досвіду володіння мовою*.

Відомими є експериментальні дані, які свідчать, що під час оволодіння іноземною мовою поза комунікативним середовищем її носіїв формуються нові мовні вміння та навички, а базовий комунікативний досвід залишається несформованим. За цих умов нові мовні вміння пов'язуються зі *старим комунікативним досвідом* володіння рідною мовою, що створює нервово-психічний конфлікт, і конфлікт тим більший, чим більш етимологічно далекою є іноземна мова від рідної.

Цей конфлікт, який може призводити до відторгнення іноземної мови, за законом психічної симпатії може сприяти формуванню установки на відкидання нової інформації, установки на неуспішність, що так чи інакше погрожує зламати людині все її подальше життя: як свідчать дослідження психологів, життєвий успіх людини прямо зв'язаний з тим, наскільки вона у дитячому віці була успішною у навчанні та грі.

Наш метод вивчення іноземних мов (який ми назвали апроксимально-аналітичним) позбавлений пороку неуспішності, тому що дозволяє засвоювати іноземну мову на ґрунті старого комунікативного досвіду володіння рідною мовою, звільняючи людину від психологічного конфлікту, про який ми писали вище. Суть нашого методу полягає у зближенні вербальних сіток іноземної і рідної мов до ступеня їхнього взаємного проникнення, коли слова англійської мови не сприймаються як слова іноземної мови, а, навпаки, у них починають помічати знайомі риси. Розглянемо апроксимально-аналітичний метод викладання іноземних мов.

Слід сказати, що система методик викладання іноземних мов має два аспекти: комунікативно-практичний і свідомо-порівняльний. Перший аспект є ефективним у середовищі носіїв мови, яка вивчається. Будь-який метод, що використовується у вивченні мови поза межами цього середовища слід віднести до свідомо-порівняльного набору методів, які хоч і можуть мати комунікативну спрямованість, принципово нездатні побудувати повноцінне комунікативне середовище – єдине, що може створити ефект вербально-емоційної синергії (генералізації) необхідної для ввічнення психологічних механізмів комунікативного засвоєння мови. Тільки комунікативне оточення, в якому людина обертається 10–12 годин на добу, спроможне створити умови для сполучання абстрактно-вербального і емоційно-експресивного сторін людської психіки, що є умовою для вивчення мови і має місце у процесі опанування рідною мовою.

Як ми вже зазначали, процес засвоєння рідної мови супроводжується формуванням набору комунікативно-практичного досвіду володіння мовою. При вивченні іноземної мови створюється новий набір такого досвіду, який є відділеним від набору комунікативно-практичного досвіду володіння рідною мовою. Роздільність двох досвідних базисів, по-перше, не дає шансів вивчити іноземну мову досконало (для людини, яка вже пройшла період перших 2–6 років свого життя, коли формуються підвалини мовного чуття та базовий набір комунікативного досвіду володіння рідною мовою, принципово неможливо сформувати новий «істинний» комунікативний досвід володіння іноземною мовою, як неможливо повернутися у дитинство) і, по-друге, створює ситуацію роздільності двох мовних кодів та наборів комунікативного досвіду, що обумовлює розвиток психопатологій та ставить проблему творчої активності людини: тестування, що здійснювалось у США та інших країнах, виявило стабільну тенденцію до зниження інтелектуального рівня та творчої потенції у двомовних соціальних та етнічних верств населення.

Все це переконує у тому, що при вивченні іноземної мови поза межами комунікативного середовища її носіїв треба спиратися на рідну мову. Мета нашої методики – створити умови для зближення комунікативних кодів рідної та іноземної мов за допомогою розробленої системи апроксимально-аналітичних засобів трансформації лексики англійської мови.

Крім апроксимально-аналітичного методу зближення вербальних сіток рідної й англійської мов ми розробили систему, що значно полегшує оволодіння всім корпусом англійської мови – не тільки словами, але й іншими її компонентами, такими як звук, склад, речення.

Ефективність нашого методу наближається до ефективності комунікативного методу, що передбачає спілкування іноземною мовою в середовищі її носіїв.

Будь-яка мова в цілому має чотири рівні: звук, склад, слово, речення. Опанувати звуковим ладом мови (який містить близько 30–40 звуків) відносно просто. Ми розробили систему, що дозволяє зблизити звуковий лад англійської й української мов. Оволодіння складовим ладом англійської мови також не викликає

труднощів. Тут можна говорити про 100–150 основних складів, оволодіння якими за принципом їхнього зближення з елементами рідної мови означає одночасно й оволодіння орфографією й правилами читання англійської мови, що, до речі, досить різноманітні і бувають безліччю винятків.

Наступний “поверх” англійської мови – слово. Слів у будь-якій мові – сотні тисяч. Однак, словотвірних моделей значно менше – усього близько 150–200. Нами розроблена система словотвірних моделей англійської мови, які лексично наближені до рідної мови. Тому знання, наприклад, 500 англійських слів (англійський докер сто років тому вживав у своєму повсякденному житті всього близько 300 слів), плюс знання словотвірних моделей збільшує запас володіння англійськими словами приблизно на один порядок – до 5000 слів, що дозволяє при читанні англійських книг розуміти до 95 % тексту.

Тепер перейдемо до наступного поверху мови – реченню. Якщо слів в англійській мові десятки й сотні тисяч, то речень вже нескінченна кількість. Однак тут усього близько 500–600 синтаксично-граматичних моделей. Ними вичерпуються всі основні типи речень, оволодіння якими також не є складним.

Таким чином ми вищленували й деталізували глибинну основу англійської мови, її базові елементи в площині чотирьох її поверхів, а також розробили метод зближення лексичного корпусу англійської й рідної мов. Усе це дозволяє досягти пристойного рівня володіння мовою усього за 6–12 місяців. Погодьтеся, одна річ вивчати мову на основі астрономічної кількості слів та речень, а зовсім інша – опановувати нею на основі незначного за обсягом матеріалу, де спресовані базові елементи всіх цих слів і речень, що при цьому вивчаються швидко і досить легко на основі розробленого нами методу зближення лексики англійської та рідної мов, коли за одну годину заняття можна засвоїти не менш ніж 100 англійських слів і досягти ефективності, яка наближається до такої, що має місце під час застосування новітніх нетрадиційних методів вивчення іноземних мов.

Наш метод не претендує на те, щоб виступати універсальним засобом навчання англійської мови. Він не зможе замінити інші навчальні засоби і не є альтернативним методичним напрямком, який би зводив нанівець існуючі дидактичні нароби людства щодо вивчення іноземних мов. Згідно з нашим глибоким переконанням, наш метод може використовуватися на початковому етапі навчання англійської мови в умовах дефіциту комунікативного середовища її носіїв. Ознайомлення з методом, що пропонується, буде корисним для всіх, хто вивчає іноземні мови, оскільки він допоможе сформулювати принципово новий погляд на співвідношення та взаємодію рідної та іноземної мов. Саме на ґрунті цього нового погляду може бути сформованим базис для досконалого володіння іноземними мовами, який найбільш адекватно відповідає наріжній меті освіти, а саме – розвитку цілісної, творчої, гармонійної особистості, тому що наш метод сприяє психолінгвістичному сполученню рідної мови і мови, що вивчається, їх інтеграції та виходу на принципово новий рівень мислення та існування, в якому вербально-логічний та чуттєво-емпіричний елементи людської психіки приводяться до «спільного знаменника».

Наш метод вчить творчості, бо він спрямований на розвиток асоціативно-образного, цілісно-експресивного, багатозначного відображення дійності, яке характерно саме для творчої істоти. Знайдуться опоненти, котрі будуть заперечувати наш метод, посилаючись на те, що він формує “невірні” мовні асоціації. Дійсно, традиційна школа, яка орієнтується на строго однозначний, антитворчий дух навчання, прагне уникнути “невірних” асоціацій, в той час коли одною з головних рис творчої особистості є здібність до нетривіального, багатозначного, асоціативно-образного сприйняття та освоєння світу.

Наш спосіб запам’ятовування іноземних слів не є оригінальним, оскільки він прямо пов’язаний з мнемотехнікою. Більш як сто років назад пропонувалась така методика запам’ятовування слів французької мови: “Mal – зло. Mal – моль → шкода → зло”.

Наведемо основні «канали» зближення вербальних сіток рідної та іноземної (англійської) мов, тобто покажемо основні засоби мотивації слів іноземної мови, що дозволяє порівняно легко досягти стану мотивації практично всього лексичного корпусу іноземної мови:

1) Прямі фонетичні відповідності (class – клас), а також непрямі фонетичні відповідності, які мають різне буквене чи морфологічне оформлення еквівалентних слів в рідній та іноземній мові: gigant – гігант. 2) Непрямі фонетичні асоціації: listen – слухати «як падає листя»; pigeon – «пижон», голуб; prominent – «промінь». 3) Прямі фонетичні асоціації: brave – «бравий», хоробрий; courage – «кураж», хоробрий → rage – «раж», гнів → encourage, discourage, courageous... 4) Словозмінні трансформації на основі переусвідомлення значення: budget – бюджет (у значенні потенції до росту) → bud – брунька (у тому ж значенні); sweater – светр (“в якому потієш”) → sweat – піт → wet – вологий (від поту). 5) Словотвірний аналіз: basketball – баскетбол = basket (корзина) + ball (м’яч). 6) Переусвідомлення власних імен та географічних назв, реклами та ін.: Broadway – Бродвей = broad (широкий) + way (шлях); Richard – Ричард → rich – багатий; Пушкин – Pushkin – to push the kin. Wordsworth = word (слово) + worth (гідний). 7) Асоціативні словозмінні трансформації: corridor – коридор = core (серцевина) + door (двері). Commune – комуна → common –

загальний → competition – «common petition» – «загальна петиція» → змагання. Admiral – «людина в чудесній дзеркальній, сліпучій морській формі, що гідна захвату» → admire, miracle, miraculous, mirror, mirage. Artillery – (art + till) = «the art to till land with bombs and shells». Magnet – «magic net» → magician, magnificent. Fieldmarshal – «marshal of the field» → marshal → martial → (folklore – folk + lore → law) = martial law. 8) Переусвідомлення семантичної мотивації. Наприклад, семантична мотивація слова «compulsory» реалізується за рахунок його розщеплення на частини та семантизації кожної з частин: «common pulse» – загальний пульс – compulsory – «загальнопульсивний», тобто загальний, обов'язковий для всіх. 9) Переусвідомлення омонімів: horde – орда → to hoard (to store) → збирати. He used to *pray* not to become a *prey* to his enemies. He wanted to enjoy *peace* and to eat a *piece* of bread. The *main* thing about his *horse* was its white *mane* and *hoarse* voice. 10) Зміщення семантичної мотивації та її збагачення: слово «qualification» може бути перекладено як «кваліфікація», однак слово «quality», що семантично пов'язане зі словом «qualification», тепер вже перекладається як «якість». Тому «qualification» слід було б розуміти як «якісність» (рівень знань, вмінь та навичок людини, зайнятої в тій чи іншій сфері виробництва), що дає нам уявлення про семантико-мотиваційне «ядро» поняття «qualification». В той же час слово «кваліфікація» є калькою, порожньою формою, «оболонкою», що позбавлена глибинного семантичного підґрунтя. Слово «кваліфікація» не має прямого семантичного зв'язку зі словом «якість», що ускладнює засвоєння і навіть впізнання слів «quality, equality (equal quality), qualify» тощо. Треба зазначити, що в даному випадку зближення вербальних сіток рідної та іноземної мов здійснюється за рахунок розширення об'єму поняття «кваліфікація», коли ми по суті збагачуємо досвід володіння рідною мовою. У межах цього каналу зміщення та збагачення семантичної мотивації можна привести і таку відповідність: expert (експерт) – experience (досвід). 11) Використання рими, що може виконувати роль асоціативного мосту між семантично далекими одно від одного словами (Alice – malice), оскільки ведучим чинником, що сприяє виникненню реакції на слова, які вводяться, є їх ритмічна структура. Треба додати, що одним з головних факторів актуалізації часових зв'язків у межах другої сигнальної системи є подібність фонетичної оболонки слів. У межах цього пункту можна запропонувати і використання двомовної рими: експромт – prompt. 12) Якщо брати до уваги, що подібність фонетичних оболонок слів є важливим чинником у процесі формування часових зв'язків у сфері другої сигнальної системи, то використання цієї обставини слід вважати одним із засобів вивчення слів іноземної мови. Наприклад: Florida is rich in flora. There they have flowers everywhere, even on the fiftieth floor (Florida, flora, fiftieth, flower, floor). Очевидно, закони формування нервових часових зв'язків визначають процеси мотивації окремих звуків мови, що зафіксовано у напрямку сучасного мовознавства – звуковому символізмі. Звуковим символізм стверджує, що окремий звук несе смисловою мотивацію. Це було доведено, коли опитували велику кількість людей. З'ясувалося, що кожен звук виражає певну гаму якостей – певну глибину, силу, колір, динаміку тощо. Вчені, вивчаючи характер вживання різних звуків в поезії різних народів, виявили, що приголосні "м, н" рідше зустрічаються в "агресивній" поезії, ніж у "ніжній", що звуки "к, т, р" завдяки характеру їх артикуляції превалюють у "агресивній" поезії на відміну від "ніжної". Але символіка звуків не усвідомлюється носіями мови в повній мірі і тому має доволі загальний та розпливчастий характер. Тобто звукове почуття пов'язано з активністю правопівкульових, підсвідомо-комунікативних механізмів людської психіки. Ось чому багато уваги слід приділяти впровадженню принципів, які сформульовано у межах звукового символізму – сучасного напрямку мовознавства. Наприклад, англійські звуки "ff" несуть значення легкості руху переважно у рідинних, вогневих та повітряних середовищах. 13) Використання принципів звукового символізму передбачає вживання слів, які потрібно запам'ятати, у єдиному мовному контексті. Наприклад, можна вживати слова в єдиному граматичному контексті (у сфері чотирьох частин мови). Подамо приклад такого вживання слова "strong (strong, strength, to strengthen, strongly)": *The strength of his speech was great, because his arguments were strengthened with many examples, but he was strongly criticized and that struck him, although he had a strong nervous system.*

У цілому апроксимально-аналітичний метод відповідає принципам синергетики та дозволяє зблизити з рідною до 90 % слів англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грабар І. Г., Ходаківський Є. І., Вознюк О. В., Возна Л. Ю. Синергетика економічних систем: навчальний посібник, – Житомир: 2003. – 244 с.
2. Анисимов А. В. Информатика. Творчество. Рекурсия. – К.: Наукова думка, 1988. – 224 с.
3. Артемьева Е. Ю. Психология субъективной семантики. – М.: Изд. МГУ, 1980. – 128 с.
4. Вознюк О. В., Кушнірук Л. О., Квеселевич Д. І., Овандер Л.М. Семантичний простір: Міф чи реальність // Вісник Житомирського інженерно-технологічного інституту: Фундаментальні науки. – 1998. – № 8. – С. 303–313.
5. Журавлев А. П. Звук и смысл. – М.: Просвещение, 1981. – 176 с.

6. Налимов В. В. Вероятностная модель языка. – М.: Наука, 1979. – 304 с.
7. Юдакин А. П. Развитие структуры предложения в связи с развитием структуры мысли. – М.: Наука, 1984. – 256 с.
8. Брандес В. М., Вознюк А. В. Технология решения проблемных ситуаций в контексте концепции функциональной асимметрии мозга человека. – Житомир, 2003. – 41 с.
9. Вознюк О. В., Квеселевич Д. І., Овандер Л. М. Основні аспекти апроксимально-аналітичного методу навчання іноземних мов // Вісник Житомирського інженерно-технологічного інституту. – 1997. – № 6. – С. 153–160.
10. Вознюк О. В., Квеселевич Д. І., Овандер Л. М., Тичина О. Р. До питання про апроксимально-аналітичний метод навчання іноземних мов // Вісник Житомирського інженерно-технологічного інституту. – 1998. – № 7. – С. 246–254.
11. Вознюк О., Квеселевич Д., Овандер Л. Духовність як граничний феномен: соціолінгвістичний аспект духовності // Збірник наукових праць. – Житомир, 1999. – С. 22–25.
12. Вознюк О. В., Квеселевич Д. І. Новітні й нетрадиційні методи викладання іноземних мов // Питання філології та методики викладання філологічних дисциплін: Науково-методичні матеріали /за ред. проф. Л.О.Пономаренко. – Житомир: ЖВІРЕ, 2003. – Вип. 13. – С. 23–33.
13. Вознюк О. В., Тичина О. Р. Людина, що навчається: головні аспекти нової парадигми освіти. – Житомир: Волинь, 1998. – 229 с.
14. Вознюк О. В. Англійська мова – це легко? // Англійська мова та література. Методичний вісник. – 11. – 2002. – № 9 (9). – С. 4–10.
15. Вознюк О. В. Використання феномена функціональної асиметрії півкуль головного мозку у викладанні іноземних мов // Питання філології та методики викладання філологічних дисциплін: Науково-методичні матеріали /за ред. проф. Л.О.Пономаренко. – Житомир: ЖВІРЕ, 2003. – Вип. 13. – С. 33–35.
16. Вознюк О. В. Biblical Proverbs. Прислів'я біблійського походження, що характеризують людину // Англійська мова та література. Методичний вісник. – 2003. – № 9 (19). – С. 22–23.
17. Грабар І. Г., Ходаківський Є. І., Вознюк О. В. Синергетика та слабкі сигнали // Синергетика: процеси самоорганізації технічних, технологічних та соціальних систем: Матеріали Першої Всеукраїнської наукової конференції. 17–18 червня 2003 року, м. Житомир /Ред. І. Г. Грабар. – Житомир, 2003. – С. 10–13.
18. Довідник словотвірних елементів англійської мови /Укл. О.В. Вознюк. – Житомир: ЖВІРЕ, 2003. – 96 с.
19. Voznyuk O. V. About order of adjectives before a noun // Тези доповідей XIII військово-наукової конференції ЖВІРЕ /За ред. О. В. Вознюка. – Житомир: ЖВІРЕ, 2002. – Ч. III. Термінологія складних інформаційних систем. – С. 14–16.
20. Voznyuk O. V. Main aspects of approximative and transformative method of teaching foreign languages // Тези доповідей XII науково-методичної конференції Житомирського військового інституту радіоелектроніки. – Ч. II. Проблеми розвитку системи підготовки і перепідготовки військових та цивільних фахівців у інституті. – 2003. – С. 62–64.
21. Voznyuk O.V. Main aspects of a new paradigm of education // Тези доповідей науково-методичної конференції ЖІТІ /Відп. За випуск С.О. Кубицький. – Житомир: ЖВІРЕ, 2004. – С. 19–22.